

Birey Davranışlarının Kurum ve Kuruluşlar Üzerindeki Etkisi: Ülgener ve Le Bon'un Fikirleri Üzerinden Türkiye için Bir Analiz*

The Impact of Individual Behavior on Institutions and Organizations: An Analysis for Türkiye Based on The Ideas of Ülgener and Le Bon

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1465892>

Mustafa Ercan KILIÇ**

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
05.04.2024

Kabul Tarihi:
22.06.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Öz
Bu çalışmanın amacı, kurumlardaki ve kuruluşlardaki değişimin neden ve nasıl yapılması gerektiğini tartışarak Türkiye'nin gelişimi için ihtiyacı olan kurumsal/kuruluşsal güce nasıl kavuşacağına dair bir kanaat ortaya koymaktır. Yapılan araştırmada, Türkiye'de kurumların/kuruluşların ekonomi için neden olumsuz etkiler oluşturduğu Sabri Ülgener' in ve Gustave Le Bon' un tespitleri üzerinden değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine yükselmesi için gerekli olan kurumsal/kuruluşsal güce ulaşma hedefinde, usul noktasında tekrar eden hataları tespit edilmiştir. Günümüze gelinceye kadar Türkiye kendi dinamikleriyle uyumlu ve ihtiyacına göre özgün bir kurumsal/kuruluşsal yapı oluşturamamıştır. Yanlış usullerle ve usulsüzlük ile ortaya çıkan kurumlar/kuruluşlar, toplumu rasyonalize etmekten ziyade bireysel irrasyonelliklerin temsilcisi ve hatta tebliğcisi konumuna gelmiştir. Bireylerin irrasyonel davranışları kurumlara/kuruluşlara hâkim olmuştur. Bir de Türkiye'nin istikrarlı ve toplumu kutuplaştıran siyasi yapısı bu türlü davranışları, halk nezdinde haklı göstermiş ve derinleşmesine yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal iktisat, Heterodoks iktisat, davranışsal iktisat, Sabri Ülgener, Gustave Le Bon.

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
05.04.2024

Accepted:
22.06.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Abstract

The aim of this study is to discuss why and how changes in institutions and organizations should be made and to express an opinion on how Türkiye can gain the institutional/organizational power it needs for its development. In the research, the reasons why institutions/organizations in Türkiye have negative effects on the economy were evaluated based on the findings of Sabri Ülgener and Gustave Le Bon. As a result, Türkiye's repeated procedural errors in achieving the institutional/organizational power it desires have been identified. Until today, Türkiye has not been able to create an institutional/organizational structure that is compatible with its own dynamics and unique to its needs. The institutions/organizations that emerged with the detected irregularities have become representatives and even propagators of individual irrationalities rather than rationalizing the society. Irrational behaviors of individuals have dominated institutions/organizations. Moreover, Türkiye's unstable and separatist political structure justified such behavior in the eyes of the public and caused it to deepen.

Keywords: Institutional economics, Heterodox economics, behavioral economics, Sabri Ülgener, Gustave Le Bon.

Atıf/ to Cite (APA): Kılıç, M. E. (2024). Birey davranışlarının kurum ve kuruluşlar üzerindeki etkisi: Ülgener ve Le Bon'un fikirleri üzerinden Türkiye için bir analiz. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(25), 631-645. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1465892>

*Bu çalışmada, "Sabri Ülgener'in İktisada Heterodoks Yaklaşımı" ve "Ülgener'in Türk Toplumunu İçin Davranışsal Tespitleri" adlı bölümler, yazara ait olan ve daha önce "İktisadi Konulara Davranışsal Yaklaşım II" adlı kitapta "Sabri Ülgener'in Tespitleri Üzerinden Türk Toplumunun İktisadi Davranışlarının Değerlendirilmesi" başlıklı kitap bölümü olarak yayımlanmış çalışmadan ilgili başlıklara, bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılarak türetilmiştir.

** ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Malatya, mercan.kilic@inonu.edu.tr

Extended Abstract

Introduction & Purpose:

As we research and compare the development levels of countries from the Mercantilist period to the present day, there has been a progress from the visible factors to the invisible ones. First of all, economic reasons such as natural minerals, the amount of gold and silver, and being on a trade route were discussed. Later, technical issues such as human capital and technology level came to the fore. Over time, social factors such as geography, culture and institutions, which did not attract attention at first and were rather than economic, began to be discussed. Although each explanation has some truth, it is insufficient to explain the whole. Moreover, changing conditions over time have partially invalidated the explanations. Within the scope of this study, the important role of institutions in terms of development will be a presupposition. In daily life, the word institution is generally used to mean an organizational operation that has a building(s), a very senior manager such as a president or manager or minister, and a hierarchical structure below the manager. Formal/informal rules/laws are considered in the second/third plan. Especially in societies such as Türkiye, where the institutional structure does not function properly, the individual can often get ahead of the institution. In the scope of this study, the word institution represents abstract rules, while organizations will represent organizational structures that are the representatives, regulators or implementers of these rules.

The aim of this study is to analyze the impact of Sabri Ülgener's inferences on Turkish society as a Heterodox Economist, on institutions and organizations, by comparing Gustave Le Bon's evaluations about institutions. Although there are very few institutional economics studies in the literature in Türkiye, they are mostly in the form of introducing the field and evaluating important studies in the field. Studies on concrete institutions mostly include company-based field studies. This study reveals the reflection of Sabri Ülgener's findings on individual behavior in the field, in organizations, by theoretically justifying them. In the study, first of all, Sabri Ülgener's criticisms of Orthodox Economics and his views on different methods contrary to the positivist approach are presented. In the next section, Ülgener's findings and conclusions about the economic behavior of the 20th century Turkish society are presented from a historical perspective. In the last section, the impact of individual behavior on institutions and organizations is evaluated through Gustave Le Bon's views.

Methodology:

Ülgener's findings on the economic behavior of individuals and its effects on institutions and organizations will be evaluated based on the ideas of Gustave Le Bon. Depending on quotes from Le Bon's book *Psychology of the Masses* three hypotheses are inferred. According to the three hypotheses, institutional/organizational foundation and structure are evaluated by matching up with the Ülgener's detections on individual economic behaviors of Turkish society.

Results and Conclusions:

General results of the evaluation are:

1- First of all, in accordance with Hypothesis-1, it is stated that institutional/organizational changes should be made with a certain consistency. Türkiye, on the other hand, has undergone radical changes similar to Latin American countries and has broken the link between institutions/organizations and society. Thus, institutions and organizations have often worked against the welfare of the society.

2- Secondly, contrary to Hypothesis-2, changing the structures that need to be changed over time, in a day, a month, that is, in a very short time, has brought about serious difficulties. In addition, the transformation of organizational structures and the adoption of institutions have been forced. In other words, an attempt was made to go from the fruit to the seed. Of course, this attempt has been unsuccessful.

3- Finally, as opposed to Hypothesis-3, the belief that the organizations themselves are good and the prejudice that they have a universal quality led to the negative results of the practice. In other words, the adaptation of institutional/organizational structures to cultural, geographical and even religious elements has been underestimated. Thus, as in Latin American countries, hidden tyrannies operated under the Republican regime and secret monopolies operated in the free market system.

Türkiye, which cannot get rid of its institutional imitation of the West, in other words, cannot develop a unique structure, must establish a system according to its own needs, traditions and culture if she wants to achieve the status of a developed country. All areas, from finance to education, from international trade to municipality, should be reviewed in this regard. Türkiye should give up importing in this area. Afterwards, she must establish the order to preserve the existing structure. These structures must be abandoned from the influence of individuals. In other words, institutions and organizations must achieve independence beyond individuals.

1. Giriş

Merkantilist dönemden günümüze gelinceye kadar ülkelerin gelişmişlik düzeylerini sebepler üzerinden araştırdıkça ve karşılaştırdıkça görünenden görünmeyene doğru bir ilerleme yaşanmıştır. Öncelikle doğal madenler, altın, gümüş miktarı, ticaret yolu üzerinde olma gibi ekonomik sebepler tartışılmıştır. Daha sonra beşerî sermaye, teknoloji seviyesi gibi teknik konular ön plana çıkmıştır. Zamanla coğrafya, kültür ve kurumlar gibi ilk etapta dikkati çekmeyen (görülmeyen) ve ekonomik olmaktan ziyade toplumsal faktörler tartışılmaya başlanmıştır. Her bir açıklama bazı doğrulukları taşısa da bütünü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bir de zamanla değişen koşullar, açıklamaları kısmen geçersiz kılmıştır. Gerçi Karl Popper'ın dediği gibi bir fikrin bilimsel olması için yanlışlanabilen olması gerekmektedir (Popper, 1963). Bu çalışma kapsamında, kurumların gelişme açısından ehemmiyetli rolü bir ön kabul olacaktır.

“Kurumlar, toplum içindeki kişiler veya farklı gruplar ya da kesimler arasındaki ilişkileri biçimlendiren ve yönlendiren yazılı ve yazılı olmayan kurallar, örgütlenmeler ve bunların uygulanması olarak tanımlanmaktadır...” Burada mühim nokta kural ya da kuruluş olsun bunların varlığından ziyade işlevselliğidir. Yani toplum ve bireyler üzerindeki etkisi veya itibarı denebilir. Ayrıca bu kural ve/veya kuruluşun formel olması gerekli değildir. Tekrar edilecek olursa, hayata tesir etmesi asıl mühim noktayı teşkil etmektedir (Pamuk, 2023: 38-39).

Kurumsal iktisadın kurucusu kabul edilen Veblen'e göre ise kurumlar, geçmişten bugüne uzanan ve muhafazakâr bir yapıya sahip olan ve bugünün ekonomik şemasını belirleyen umumi düşünsel alışkanlıklardır (Veblen, 1990: 239-240). Bir diğer kurumsal iktisatçı Commons'a göre kurumlar, bireysel hareketliliği kontrol eden, özgürleştiren ve yaygınlaştıran kitlesel hareketliliklerdir. Kısaca bireyin nasıl hareket etmesi gerektiğini belirleyen toplumsal yapılardır. Bu bir gelenek olabileceği gibi, bir aile, bir firma veya devletin kendisi olabilir (Commons, 1931: 649). Yine farklı bir tanım olarak insanlar arasında faydalı ilişkiler ağının kurulması için birbirleri hakkında önden bilgi sahibi olmalarını sağlayan ve üzerinde öncesinde ittifak edilmiş kurallar, kuruluşların tamamı denebilir (Schofield, 1985: 13). Kurumlar ne işe yarar ya da ne için faydalıdır sorularının cevabı olarak toplum içi etkileşimi kolaylaştırır ve teşvik eder, mutlak özgürlükleri sınırlar, toplumun manevi bir şahsiyetini yansıtır. Böylece kurumlar ve kurumsal değişimler toplumdan haber verir (North, 2010: 9).

Kurum kavramının alt başlıkları olan kural ve kuruluş arasındaki ilişkiyi anlamak önemlidir. Kuruluş, kuralları olan bir oyun içindeki takıma benzetilebilir. Kurallar ve kuruluşlar arasında karşılıklı etkileşim vardır. Sonuçta kuralları, kuruluşlar oluşturur ancak kuruluşların performansına göre kurallar tekrar gözden geçirilir. Siyasal (parti, belediye vb.), ekonomik (şirket, merkez bankası vb.), toplumsal (aile, vakıf ve dernek vb.) ve eğitimsel (okul, üniversite vb.) olabilen kuruluşlar, kuralları işleten araçlardır (North, 2010: 9).

Günlük hayatta kurum kelimesi genellikle binası/binaları olan, başkan veya müdür ya da bakan gibi oldukça kıdemli bir yöneticiye ve yöneticinin altında hiyerarşik bir yapıya sahip örgütsel bir işleyiş anlamında kullanılmaktadır. Formel/enformel kurallar/yasalar ikinci/üçüncü planda düşünülmektedir. Özellikle Türkiye gibi kurumsal yapının düzgün işlemediği toplumlarda çoğu zaman, birey, kurumun önüne geçebilmektedir. Bu çalışma kapsamında ise kurum kelimesi soyut kuralları temsil ederken kuruluşlar ise bu kuralların temsilcisi, düzenleyicisi veya uygulayıcısı konumunda olan örgütsel yapıları temsil edecektir.

Son olarak çalışma özelinde bir karışıklığa mahal vermemek adına Kurumsal-Evrimsel İktisat (KEİ) ve Yeni Kurumsal İktisat (YKİ) arasındaki farkı ortaya koymak önemlidir. Çünkü birincisi Heterodoks İktisat yazınına dahil edilirken ikincisi Ortodoks İktisadın bir temsilcisi sayılmaktadır. Çetin'e (2012) göre bunun en büyük sebebi, KEİ'nin sadece enformel kuralları analize dahil etmesi ve bu sebeple nicel araştırmalar konusunda çok ilerleme kaydedememesidir. Halbuki, YKİ formel kuralları da kapsama alarak daha sayısal içerikli çalışmaları ortaya koymuştur. Çetin'in yer verdiği bir diğer husus ise KEİ, Ortodoks İktisat eleştirisiyle çok zaman kaybetmiş ve kendi araştırma alanını

netleştirememiştir. Oysa YKİ, Ortodoks İktisadın sormadığı sorular ve ilgilenmediği alanları belirleyerek bu alanlarla ilgili araştırmalara yoğunlaşmıştır. Böylece orijinal metodoloji ve özgün sonuçlar geliştirebilmiştir. Son olarak YKİ, anaakım iktisadın kıtlık ve rekabet gibi bazı varsayımlarını kabul etmekte ve kendi teorilerini de bu varsayımlar üzerinden oluşturmaktadır. Bununla birlikte, KEİ ve YKİ'nin örtüştüğü birçok nokta bulunmaktadır. Mesela her iki ekol de rasyonel insan ve tam bilgi sahibi ekonomik aktörler gibi varsayımları kabul etmemektedir. Veyahut tarihsel gelişim üzerinden bugünün ekonomik yapısını anlamak hususunda her iki ekol de hemfikirdir. Ayrıca kurumların iktisadi gelişime olan etkisi veya katkısı, zaten her iki ekolün temel savunularındır (Çetin, 2012: 48-50). Ülgener de bu noktada her iki ekolle örtüşen bakış açısına sahiptir. Ortodoks İktisadın bazı tespitlerini Ülgener de kabul etmektedir ancak eleştirel bir tutumu da elden bırakmamaktadır. Tarihsel araştırmaların önemini yaptığı araştırmalarla ortaya koymakla birlikte nicel çalışmalara da itibar etmektedir. Ancak totalde etkilendiği iktisatçılar, çalışmaların içeriği ve benimsediği metotlar Ülgener'i, Heterodoks İktisat alanına çok daha yakın göstermektedir.

Bu metnin temel amacı, Sabri Ülgener'in Türk toplumu hakkında Heterodoks bir anlayışla yapmış olduğu çıkarımların kurum ve kuruluş üzerindeki etkisini Gustave Le Bon'un kurumlar hakkındaki değerlendirmelerini makyas alarak teali etmektir. Literatürde, Türkiye için ve/veya Türkçe yapılmış kurumsal iktisat çalışmaları oldukça az olmakla birlikte, daha çok alanı tanıtıcı ve alandaki önemli çalışmaların değerlendirmesi şeklinde olmuştur. Somut kurumlar üzerindeki çalışmalar ise daha çok firma bazlı saha çalışmalarını kapsamaktadır. Bu çalışma, Sabri Ülgener'in birey davranışları hakkında sahada yapmış olduğu tespitlerinin, örgütlerdeki yansımaları teorik olarak gerekçelendirerek ortaya koymaktadır. Çalışmada öncelikle Sabri Ülgener'in neden bir Heterodoks İktisatçı kabul edildiği gerekçeli olarak anlatılmıştır. Bir sonraki bölümde ise Ülgener'in, 20. Yüzyıl Türk toplumunun iktisadi davranışları hakkındaki tespitleri ve çıkarımlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise bireysel davranışların, kurumlar ve kuruluşlar üzerindeki etkisi Gustave Le Bon'un görüşleri üzerinden değerlendirilmiştir.

2. Sabri Ülgener'in İktisada Heterodoks Yaklaşımı

“Tarihçi Okul, Klasiklerin soyut yöntemine karşı, tarihsel olguların araştırılmasına dayanan tümevarım yöntemini önerdiler... Klasiklerin makine gibi işleyen toplum görüşüne karşı organik görüşü ileri sürüyordu: Toplumun, bireylerin tek tek toplamı olmaktan ayrı, organik bir varlığı vardı... Tabii düzenin varlığı iddiası nasıl laissezfaire'e götürüyorsa, bunun yadsıması da, “devlet müdahaleciliğine” götürdü... Tabii düzene bağlı tabii uyum bulunduğu reddedilince, toplumlar arasında çıkar uyuşması olduğunun, dolayısıyla serbest dış ticaret teorisinin reddi olağandı” (Kazgan, 2021: 39-240).

“Geleneksel iktisadın temelinde maddi çıkar olduğu için, insan önemini kaybetmiş; tabii kanun, teorisinin temelinde olduğu için, toplumdaki değişim ihmal edilmişti... Gelenekçi iktisadın toplumsal uyumu, Veblen'de yerini, toplum içi ve ülkeler arası çıkar çatışmalarına bırakmıştır” (Kazgan, 2021: 242).

“Galbraith, iktisada “insanı getirmek” adına Politika Teorisini iktisada uygulamıştır... Örneğin politika teorisindeki “güç” ve “toplumsal denge” gibi kavramları iktisada taşıyarak kamu müdahalesinin gereğini anlatmıştır... Yine Galbraith, toplumun üretim sorununu çözebilmiş olsa da bölüşüm sorununu çözememiş olduğunu iddia eder” (Kazgan, 2021: 244-245).

“W. Sombart, tarihçi yöntemin uygulanmasında, en “uç” u temsil eder. Eserlerinde, tarih, iktisat haline gelmektedir. İktisadi kurumların zaman ve mekân içindeki göreceli niteliği üzerinde durarak, evrensel iktisat kanunları bulunabileceğini reddeder” (Kazgan, 2021: 238).

Yukarıda verilen alıntılar, Heterodoks İktisat diye tabir edilen alandan bazı temel bakış açılarıdır. Lee'ye göre Heterodoks İktisat, Klasik İktisat veya Neo-Klasik İktisat gibi müstakil bir alandır. Ortodoks İktisadın, müspet bir alternatifidir. Zehir-panzehir, merkez-çevre, asıl-yedek gibi

bir durum söz konusu değildir. Kendine ait teorileri, uygulamaları ve hedefleri olan bir alandır. Varlığı, Ortodoks İktisada bağlı değildir (Lee, 2012: 339). Heterodoks İktisadın bazı açıklamaları, her ne kadar Ortodoks İktisadın hedef alan açıklamalar gibi görünse de asıl eleştirilen mevcut ekonomik sistemdir. Zaten Ortodoks İktisat olarak kabul edilen alanın başlıca özelliği, modern ekonomik sistemin meşruiyetini sağlamasıdır. Yine Lee'ye göre Heterodoks İktisat Marksist-Radikal, Post Keynesyen, Kurumsal-Evrimsel, Feminist, Sosyal ve Ekolojik İktisadın bir mozaiki sayılabilir. Bütün bu alanların ortak özellikleri tarihsel gelişimi esas alması (yani olayları tarihsel bağlamda değerlendirmesi) ve ulusların zenginliği, adalet, cinsiyet ve ırk, tam istihdam ve sosyal yeniden üretim gibi konuları incelemesidir (Lee, 2012: 340). Tabiri caizse ideal ve soyut bir yapıdan ziyade, gerçek ve somut bir yapıdadır. Heterodoks İktisadın ideali yok değildir. Ancak bu ideal, verimlilik ve sürekli büyümeden ziyade toplumsal refah, gelir adaleti ve sosyal adalet gibi kavramları içermektedir.

“Sabri Ülgener’in Heterodoks İktisatçı olmasının temelde iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin taşıdığı olduğu irrasyonel durumlar ve bu problemleri çözme çabasıdır. (Sayar, 2006: 159) Toplumun mevcut yapısı liberal bir ekonomik sistemin (veya Ortodoks iktisat anlayışına uygun bir yapının) oluşturulmasına engel olmuştur. “Girişimci tecrübesinden yoksun bir özel teşebbüs” devletin sistemde baş aktör olmasını salık vermiştir (Sayar, 2006: 165) Bununla birlikte Ülgener’de taassup derecesinde bir ilim anlayışı kesinlikle yoktur. Hatta Ülgener irrasyonel “Gökalp-List” çizgisindeki bir devletçilik anlayışından ziyade “rasyonel” çizgideki Keynesyen devletçiliğini tercih etmektedir. Ülgener açısından, kamu yatırımları ve harcamaları temelli “ölçülebilir” düzeyde bir devletçilik anlayışı en iyi alternatif olarak görünmektedir (Sayar, 2006: 169). Bu bağlamda, Avrupa'nın “hasta adam” olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden hastalıklarını keşfetmek ve sağlıklı bir devlet oluşturmak Ülgener'in asıl gayesidir. İrrasyonel bir çizgide ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti'ni rasyonel bir çizgiye ulaştırma gayesi Ülgener'i ister istemez Heterodoks İktisada yöneltmiştir. Çünkü mevcut durumu anlamak soyut ve idealist bir ekonomik yaklaşımdan ziyade tarihsel gelişimi inceleyen ve somut yapıları araştıran bir bakış açısıyla mümkündür.

İkincisi, Heterodoks İktisadın bir temsilcisi olan Alman Tarihçi Okulu mensubu ekonomistlerin Türkiye'ye iltica etmesi ve Ülgener ile olan yakın ilişkileri olmuştur. Bu iki kuvvetli sebebe, üçüncü bir zayıf sebep olarak da Ortodoks İktisat ile ilgili bazı noktalardaki eleştirel tutumu dahil edilebilir. Ekonomik zihniyetin tahlilini yaptığı makalesinde şu ifadelerle yer vermiştir” (Kılıç, 2022: 121-122):

“İktisadî hayat alelade bir emtia yığını demek değildir ki, insanın haricî, irrasyonel bir unsur olarak tecridinden sonra yine tetkik mevzuu muhafaza edilmiş olsun. Hakikatte iktisadî hayat insanlar arasındaki münasebetlerin bir kısmını teşkil eder; şu hâlde ilmimizde insanı ve onun müdahalelerini tecrit edecek olursak, elimizde ne kalacak? Hiçbir şey! Klâsik iktisatçı bu suretle sadece haricî unsurları değil, bilâkis kendi mevzuunu tecrit ettiğinin farkında değildi” (Ülgener, 1940-41: 352).

“Klasik İktisada nazaran bir köylü ile bir tüccar yahut bir müteşebbis arasında hemen hiçbir fark yoktu, her insan kendi şahsî menfaaterini sevki tabîî icabı olarak takip etmekte müsavi idi. Derin psikolojik tahlillere en ziyade kıymet veren nihâî fayda mektebinde dahi insan, işba hâdisesi kanunlarına tevfikân muayyen ve muntazam reaksiyonlarda bulunan basit ve mihaniki bir varlıktan, bir «abstractum» dan ileri gidememişti” (Ülgener, 1940-41: 352-353).

3. Ülgener'in Türk Toplumunu İçin Davranışsal Tespitleri

Hızla robotik bir sisteme dönüşen modern ekonomide, hala insan emeği ve insan aklı önemli bir rol üstleniyor. Daha kusursuz bir yapı arayışı, sistemi, insandan uzaklaştırarak oluşturmaya çalışıyor. İnsanın olduğu yerde kusur vardır anlayışı bu davranışı tetikliyor. Ancak unutulmuş veya yeterince düşünülmemiş kısım ise sistemin insana hizmet etmek için işlediği gerçeğidir. Ortada insan kalmayınca sistem de yok olacaktır. Bir diğer nokta ise insanların ürettiği makinelerin de aslında kusurlu olduğu meselesidir. Sadece verimlilik noktasından değerlendirme yapınca makinenin kusurları gözden kaçmaktadır. Çünkü üretim aşamasından saf dışı edilse de tüketim aşamasında

başrol, hep insana ait olacaktır. Makineleşen üretim ise insanın ince hislerini göz ardı etmektedir. Standard bir üretimin hususi istek ve arzuları hesaba katmaması insanın tatmin olma seviyesini oldukça düşürmektedir. İnsanlar, mal ve hizmetlere sahip olarak tatmin olacak kadar basit varlıklar değildir. Bu sahipliğin usulü, sahip olunan şeyin farklılığı hatta sahip olma mücadelesi gibi çok ince arzular devreye girmektedir. Dolayısı ile kusursuz hale getirilmeye çalışılan sistemde, kusur daha çok yer ve şekil değiştirmektedir. İnsan, üretici olarak müdahale etmezse tüketici olarak edecektir. Emekçi olarak şikâyet etmezse tüketici olarak edecektir. Bundan dolayı kusursuz bir sistem arayışından ziyade insanın kusurlarını anlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Rasyonel bir insandan ziyade irrasyonel durumları tespit etmek ve önlem almak daha çok fayda sağlayacaktır. Sabri Ülgener de bir Heterodoks İktisatçı olarak Türk toplumu için idealize edilmiş bir model sunmaktan ziyade mevcut toplumun problemlerini anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Geçmiş dönemde, vurgulamış olduğu irrasyonel davranışlar bugün hala tazeliğini korumaktadır. Bu tespitler bugün Davranışsal İktisadın temel konularıdır. Sınırlı rasyonellik, kısayolu seçme, sapma gibi onlarca davranışsal kavramın içerdiği anlamlara, daha bu kavramlar ortaya çıkmadan işaret etmesi Ülgener'in öngörüsünün ne kadar ileride olduğuna bir delildir.

Mutlak bir rasyonelliğin, iktisadi, gerçeklikten uzaklaştırdığına inanan Ülgener (Ülgener, 1941: 350-360), analize konu olan kaynaklar noktasında, toplumun iktisadi zihniyetini yansıtan dinin, kültürün kısaca kurumsal yapının etkilerini tarif eden her unsuru kabul etmektedir. Soyut bir iktisadi dünya tasavvurundan ziyade somut olanla ilgilenmek ve ideal bir ekonomik sistemi empoze etmekten ziyade, var olanı iyileştirmek Ülgener'in iktisadi düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Bundan ötürü Ülgener'in çalışmalarında, Türk insanının iktisadi gerçekliği farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Bazı çalışmalarında üretici kimliğiyle, bazısında tüketici olarak ve bazısında girişimci veya iş adamı olarak tetkik etmektedir. Davranışları analiz ederken bazen divan edebiyatından bir şiirle, bazen bir türkü/şarkı mısrasıyla bazen kendi bizzat gözlemlendiği fotoğraflardan karma bir resim sunmaktadır. Salt rakamlardan ziyade betimlemeler üzerinden fikir beyan etmektedir. Bununla birlikte, Ortodoks İktisadi yok saymak gibi bir niyet asla taşımamaktadır. Hatta, ele aldığı mesele ilgili başlangıcı Klasik veya Neo-klasik İktisadi görüşler üzerinden yapmaktadır.

3.1. Tüketim

Bu başlık altında Ülgener'in, Türk toplumunda bireylerin, "tüketici" olarak eksikleri ve sorunlu alanları ile ilgili tespitlerine yer verilmiştir. Ülgener'in tespitleri, gösterişçi tüketim, eşya ile olan "derin ve kaba" münasebet ve etkin olmayan tüketim başlıkları altında özetlenmiştir.

3.1.1. Gösterişçi Tüketim

"Ekseri düşük gelir düzeyine sahip insanlar fiilen veya malumat (televizyon, film, gazete vs.) nevinden zengin tabakaya temas ettikleri zaman gıpta, kıskançlık veya haset damarı ile standardı bir an evvel yükseltme çabası ortaya çıkar (Ülgener, 2006a: 189).

Hatta bu hal sadece tüketim davranışlarında değil iş hayatında da her daim kendini gösterir. İşyerlerinde muhtelif iş görüşmeleri için düzenlenmiş bürolarda pahalı ve lüks büro malzemeleri, sadece bulunsun diye getirilmiş lüks cihazlar ve sırf kusur olarak algılanmasın diye fazladan satın alınmış teçhizat iş adamlığı kisvesinden uzak bir durumu göstermektedir (Ülgener, 2006b: 262-263).

Ülgener, gösteriş maksatlı tüketim hususunda, gelişmiş ekonomilerden farklı olarak bir soruna daha değinmektedir. Gelişmiş ekonomilerde gösteriş maksatlı tüketim hiç değilse piyasada bir para dolaşımını netice vermekte ve çarpan etkisiyle kısa dönemde ekonomiye bir canlılık kazandırmaktadır. Oysa az gelişmiş ekonomilerde gösteriş maksatlı tüketim daha çok ithal malları (özellikle araba, beyaz eşya gibi ağır sanayi malları) üzerinden hayata geçirildiğinden dolayı kısa dönem ekonomisine bile katkı sunmamaktadır (Ülgener, 2006a: 190)" (Kılıç, 2022: 123-124).

3.1.2. Eşya ile Olan “Derin” ve “Kaba” Münasebet

“Modern ekonomik hayatla çelişen bir diğer tutum ise gerek günlük hayat içerisinde eşyayla olan münasebette gerekse de iş hayatında çalışanlarla olan münasebette, kimliğin etkinlikten daha önemli olarak görülmesidir. Yıllarca baktığı ve vücudundaki bene kadar ayırt edebildiği koyununu mümkün olsa satmayacaktır. Ya da yanında çalıştırdığı şahsın ne kadar katkı sunduğundan ziyade kimin yakını olduğu daha ehemmiyetlidir. Hatta yıllarca “el emeği göz nuru” kabilinden biriktirdiği para, altın veya her türlü finansal araçla elinden gelse hiç ayrılmayacaktır. Ayrılrsa da arkasından bir gözyaşı dökülecektir (Ülgener, 2006c: 303).

Bir başka husus olarak eşyanın taşıdığı sembolik değerdir. Gelişmiş ekonomilerde de gerçi “antika” tabir edilen eşyalar ya da önemli bir sanat eseri kabul edilen ve paha içilemeyen eşyalar bulunmaktadır. Farklı olarak geleneksel yapıya sahip bir ekonomide bu durum her türlü eşya için ortaya çıkabilmektedir. Hatta lüks olarak kabul edilen bazı eşyalar ihtiyaçtan ziyade bir statü kaynağı olarak varlığını devam ettirmektedir (Ülgener, 2006c: 304).

Son bir ince nokta ise Türkiye’de eşyanın hala en kaba ve elle tutulur, gözle görülür taraflıyla algılanmasıdır. Yani eşya tüm somutluğuyla düşünülmektedir. Oysa gelişmiş ekonomilerde eşya daha çok soyut tarafı yani hesaplanabilir, ölçülebilir taraflıyla tarif edilmektedir. İş hayatında bu durumun bir yansıması tabelalarda kendini göstermektedir. 500 metre ileriden başlayan tabelalarla yerini gösteren iş yeri, bir de sesli olarak duyuru yapmaktadır. Ya da kurulan semt pazarlarında etiket olmasına rağmen fiyatı bağırarak duyuran tezgâhtarlar, bu somut algının ilk akla gelen örnekleridir (Ülgener, 2006c: 305)” (Kılıç, 2022: 124-125).

3.1.3. Etkin Olmayan Tüketim

“Bir önemli mesele de tasarruf ve tüketim arasında geçen uzun süredir. İhtiyat maksatlı tutulan paranın veya para benzeri araçların uzun süre elde tutulması sebebiyle kazanç ve tüketim arasındaki mesafenin uzunluğu “çarpan” etkisinin ekonomide tam olarak ortaya çıkmasına mâni olmaktadır. Sonuç olarak ekseriyetle elde tutulan para yatırımdan ziyade tüketime yöneliktir” (Ülgener, 1954: 36).

Ülgener’in değindiği tüketimle ilgili bir önemli husus paranın, bölge dışına çıkması ile ilgilidir. Bir bölgede kazanılan paranın yine mümkün olduğunca bölge sınırları içerisinde harcanması bölgenin gelişimi için oldukça önemlidir. Adana’dan örnek veren Ülgener, burada kazanılan paranın büyük şehirlere akmasının (yine daha şaşalı ve gösterişli bir tüketim amaçlı) bölgenin gelişimine mâni olduğu veyahut bazı bölgelerin aşırı zenginleşmesine yani dengesiz bir ekonomik yapıya yol açmaktadır (Ülgener, 1954: 37)” (Kılıç, 2022: 125-126).

3.2. Yatırım

Bu ikinci bölümde ise birinci bölümdekine benzer şekilde fakat bu sefer yatırım ile ilgili problemler konu edilmiştir. Ülgener’in tespitleri, yetersiz tasarruflar, aşırı karlı sektörlerin varlığı ve plansızlık başlıkları altında sunulmuştur.

3.2.1. Yetersiz Tasarruflar

“Ülgener’e göre yukarıda bahsedilen tüketim alışkanlıklarından dolayı, büyük yatırımlar için gerekli olan sermaye miktarı hiçbir zaman elde edilemiyor. Az miktar toplanan tasarrufların çoğu da ev, arsa gibi gayrimenkule bağlanıyor. Tamamen riskten uzak bir şekilde gayrimenkule bağlanan para “yatırım” maksatlı gerçekleştiriliyor. Yine hane halklarında fertlerin çoğunun üretimden uzak oluşu aylık gelirin önemli bir kısmının yatırımdan uzak şekilde erimesine yol açıyor. Üretmeyen insanların

paranın kıymetini bilme noktasında aciz kaldığını ve dahi paranın nasıl değerlendirileceği hususunda cahilce hareket ettiğini örtülü olarak ifade etmektedir (Ülgener, 1954: 19).

Şahısların tasarruflarının yetersiz olması durumunda büyük yatırımlar ancak devlet eliyle sağlanabilir. Bu kadar büyük sermayeyi ancak devlet bir araya getirebilir ki bu da borçlanarak veyahut emisyon yoluyla temin edilecektir. Binaenaleyh devlet bu yatırımları gerçekleştirirse bile başka bir sorun ortaya çıkacaktır. Siyaset ile iç içe ve Ülgener'in tabiriyle rantabileden uzak olan devletin ekonomi zihniyeti, yapılan yatırımlardan istenen verimliliği elde etmede pek de mahir olmayınca arzu edilen organizasyon ortaya çıkmamaktadır. Zaten borçlanma ya da yok parayla kurulan düzen bir de finansal zarar yükünü ekonomiye bindirecektir (Ülgener, 1954: 26-27)" (Kılıç, 2022: 126-127).

3.2.2. Aşırı Karlı Sektörlerin Varlığı

"Yatırımlarla ilgili bir diğer husus ise aşırı karlılık gösteren sektörlerin varlığıdır. Ülgener, gelişmiş ekonomilerde devletin hızlı ve etkin vergilendirme yoluyla sektörlerin aşırı karlılık durumlarını törpülediğini ve böylece yatırımların sektörler arasında ani ve lüzumsuz yer değiştirmelerine izin verilmediğini belirtmektedir. Dolaylı vergilerin, toplam vergi düzeyinin önemli bir kısmını oluşturan az gelişmiş ekonomilerde ise aşırı karlı sektörler uzun dönem bu seviyede devam edebilmektedir. Haliyle yatırımcının iştahını kabartan bu vaziyet bu tür sektörlerde şişkinlik oluşturmaktadır. Ekonominin bütünü açısından acil yatırım bekleyen sektörler bakir kalmaktadır. Devletin vergilendirmedeki bu başarısızlığı zaten hafif sanayide çalışan küçük bütçeli ve küçük ölçekli işyerlerine kararsız ve devamsız bir yapı kazandırmaktadır. Aşırı karlı (genelde hizmet sektörü içerisinde yer alan) bir sektörde kısa dönemde büyük karlar elde edip yani tabiri caizse voliyi vurup başka karlı sektörlerle devam eden ve bir anlamda "göçebe" bir kültürü devam ettirmek karakterini taşıyan iş adamları, ekonominin büyümesine çok katkı sağlayamamaktadır (Ülgener, 1954: 28)" (Kılıç, 2022: 127-128).

3.2.3. Plansızlık

"Yatırımlar açısından bir diğer irrasyonel davranış "zaman" mefhumunun tam olarak anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkeler yatırım yaparken (özellikle organize sanayi bölgesi gibi büyük ölçekli yatırımlar) uzun süre "planlama" faaliyeti yürütürler. Uzun süren bir planlamadan sonra yatırım gerçekleştirilir. Az gelişmiş ekonomilerde ise uzun süreli planlamalar zaman kaybı olarak görüldüğü için seri bir şekilde yatırıma başlanır ve faaliyete geçilir. Ancak zaman ilerledikçe başta yapılan planlamanın çok daha uzun dönemlerde büyük maliyetlerin önüne geçtiği ve teknik sıkıntıları azalttığı anlaşılmaktadır. Çünkü sınai bir teşekkül beraberinde birçok tesisin varlığını iktiza etmektedir. Örneğin bir araba üretilecekse yanında bir lastik üreticisi, vida, conta üreticileri, araba servisi, çelik ve alüminyum üreticileri hazır edilmezse uzun dönemde, bu hizmetler ithal olarak veya en iyi ihtimalle başka bölgelerden sağlanacaktır. Bu da fazladan ulaşım, iletişim maliyetleri doğuracak ve fazladan zaman kaybına sebep olacaktır. Planlamaya az vakit ayıran ekonomiler uzun dönemde çok daha büyük zaman kayıplarına ve maliyetlere maruz kalacaklardır (Ülgener, 1954: 43-44)" (Kılıç, 2022: 128-129).

3.3. Girişimcilik

Son olarak bu bölümde Ülgener'in, Türk toplumundaki girişimciler ile ilgili eleştirilerine yer verilmiştir. Acelecilik, disiplinsizlik ve zamansızlık başlıkları altında bu eleştirilerden kısaca bahsedilmiştir.

3.3.1. Acelecilik

“Ülgener, kalkınma yolunda iki önemli hususu belirtmektedir: Planlı hareket, sabırlı olmak (Ülgener, 1957: 5). Aslında her iki durum da sabırla çalışmanın ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Gösteriş maksadıyla tüketim saikiyle iş yapan bir girişimcinin bu sabrı göstermesi pek mümkün değildir.

Ülgener, kapitalist sistemi tanımlarken ya da diğer sistemlerden farkını belirtirken bir özellik olarak rasyonellikten bahseder. Bununla birlikte, rasyonelliğin tanımını yaparken Werner Sombart'ın tanımını da referans alarak farklı bir açılım yapar. Ona göre rasyonellik en verimli üretim şekline ulaşabilmek adına gelenekselin dışına çıkabilmektir. Hâlbuki eski sistemlerde geleneğin devamlılığı her şeyden kıymetlidir (Ülgener, 1940-41: 364-365). Usta-çırak ilişkisine dayanan üretim sistemi karlılıktan veya verimlilikten ziyade geçmişle kurulan bağlılığın bir neticesidir. Osmanlı Devleti'nde ahilik teşkilatı bu husus üzere yüzyıllarca devam etmiştir. Oysa modern ekonomik düzende, rekabetin en yüksek düzeyde yaşadığı sistemde gelenekselcilik sonuca ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde gelenekselin devamını Ülgener iki sebep üzerinden açıklamaktadır. Birincisi uzmanlaşmanın ya da ustalaşmanın uzun zaman aldığına olan inançtır. Hatta bugün paha biçilemeyen birçok eser bu uzmanlaşmanın neticesidir. İkincisi ise dışa kapanmanın neticesi olarak kendi geleneğinin içinde çakılıp kalmaktır (Ülgener, 2006c: 300-301). Aslında birinci sebep ekonomi için yararlı bir netice verse de ikinci sebep ümitsizliğin ve çaresizliğin bir neticesidir. Dolayısıyla gelişme ya da ilerlemeden ziyade durağanlığın bir yansımadır” (Kılıç, 2022: 129-130).

3.3.2. Disiplinsizlik

“Ülgener'in tespit ettiği bir diğer önemli nokta ise az gelişmiş ekonomilerde girişimcilerin dağınık ve savruk yapısıdır. Yani her türlü riski alabilen, oldukça gayretli ve azimli ve hatta büyük kar arzusuyla hareket eden bu girişimciler disiplin içerisinde çalışmaktan uzaktır. Disiplin altına alınamayan bu kuvvet netice verememektedir” (Kılıç, 2022: 130).

“Değişme Şartları Nelerdir: Serveti ve parayı şahsa bağlı, onunla adeta içli dışlı bir varlık gibi görmekten vazgeçip ferah ve açık yürekle piyasa ekonomisine çıkmayı her türlü eğri ve kuyu kazanç şekillerine üstün sayabilmek; Kazancını yine şahsa ve statüye bağlı olarak göstermelik tüketim veya verimsiz yatırıma harcayarak yerde profesyonel iş adamı olarak üretken yol ve şekillerde verimlendirebilmek; Bütün bu faaliyetlerde disiplinli, kontrollü bir hesap ve muhasebe şuurunu tesis edebilmek” (Ülgener, 2006c: 308).

3.3.3. Zamansızlık

“Ülgener, kapitalizmin ayırt edici özellikleri arasında, en çok “zaman” anlayışının farklılığını ön plana koymuştur. Yani dinamik bir üretim yapısı, çalışmanın katlanılmak zorunda olunan geçici ve zahmetli bir uğraş olarak değil bizatihi hayatın en keyif veren, en ehemmiyetli ve sürekli bir gayesi olarak içselleştirilmiştir. Böylece zaman mefhumu her daim kıymetli ve her anı değerlendirilmesi gereken bir sermaye olarak anlaşılmalıdır. Böyle bir anlayış içerisinde zamanın akış hızı saatin yelkovanının hareketine benzemektedir. Oysa az gelişmiş ekonomilerde ve elbette Osmanlı ve devamı Türkiye'de çalışmak bir ızdırıp ve bir an önce kurtulunması gereken bir yük olarak benimsendiğinden zaman anlayışı farklılık arz etmektedir. Yaşam olabildiğince sakinlik ve sükûnet içinde devam ederken zaman saatin akrebi misali neredeyse hareketsizdir. Tanpınar'ın deyişiyle Türkiye sanki zamanın dışında kalmıştır. Ülgener, yanlış zaman anlayışını kuvvetlendiren en büyük sebebin İslam dininin ruhuna tam da uygun olmayan eksik bir “dünya, çevre ve zaman” anlayışı olduğunu belirtir (Ülgener, 1981: 67-68).” (Kılıç, 2022: 131).

4. Türkiye’deki Kurum ve Kuruluşlar Üzerine Bir Değerlendirme

4.1. Gustave Le Bon ve Sabri Ülgener Hakkında

Le Bon 1941 yılında Fransa’da doğmuştur. 90 senelik hayatının önemli bir kısmını Avrupa, Asya ve hatta Kuzey Afrika’ya seyahatlerle geçirmiştir. Bir filozof veya sosyal psikolog ya da sosyolog olarak da lanse edilen Le Bon için kitle ve kitle hareketleri başlıca araştırma konusu olmuştur (Britannica, 2024). Türkçeye de çevrilen eserlerinde (Kitlelerin Psikolojisi (2014), Devrim Psikolojisi (2015), Eğitim Psikolojisi (2020)) kitleleri harekete geçiren faktörleri incelemiştir. İdeolojilerin ortaya çıktığı ve yayıldığı bir zamanda dünyaya gelen Le Bon, ideolojilerin kitlelere olan etkilerini bizzat gözlemlemiştir.

Le Bon’un kitle hareketini anlamak için yapmış olduğu gözlemler, incelemeler ve değerlendirmeler başka disiplinlere kaynaklık edecek kadar teferruatlı ve inceliklidir. Bu çalışma için ele alınan “kurumlar” konusunu, Kitlelerin Psikolojisi kitabında, kitlelere etki eden uzak faktörler arasında “ananeler” ve “siyasal ve toplumsal sorunlar” başlığı altında ele almıştır. Bu başlıklarda kurumlar hem soyut hem de somut olarak tetkik edilmiştir. Oluşumu, işleyişi ve etkinliği açısından ele aldığı kurumların, toplum açısından önemini ortaya koymuştur. İktisadi açıdan kurumları incelediğimizde ise bunların etkinliğini anlamak adına Le Bon’un fikirleri oldukça anlaşılır bir kıstas oluşturmaktadır. Çünkü kurumların oluşumundaki ve işleyişindeki eksiklerin (ki burada eksik olarak bahsedilen noktalar Le Bon’un belirtmiş olduğu kaidelerdir), toplumsal etkinliğe nasıl tesir ettiği anlaşılmaktadır.

Sabri Ülgener, 1911 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Anne tarafından paşaların olduğu baba tarafında din alimlerinin olduğu bir soya sahiptir. Küçük yaşta babası Fehmi Ülgener’den (İstanbul’un ilk müftüsü) Farsça ve Arapça dersler almış ve şer’i ilimleri öğrenmiştir. 1935’te o zamanlar darülfünun olan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş ve 1936’da kurulan Hukuk Fakültesine bağlı iktisat bölümünde, Alman Tarihçi Okuluna mensup olan ve Hitler’in zulmünden Türkiye’ye iltica eden Rustow, Kessler ve Neumark gibi hocaların asistanı olmuştur. 1947-48 Harvard Üniversitesinde J. A. Schumpeter ve A. Hansen’in seminerlerine katılmış, 1958-59 Münih üniversitesi ve 1964-65 yıllarında Columbia Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır (Sayar, 2006).

Le Bon’un fikirlerine konu ettiğimiz Türkiye’de gözlemlenen kurumsal etkinsizliğin temelinde yer alan bireysel davranış bozukluklarını Ülgener kadar detaylı ve kabule şayan ele alan başka bir Türk iktisatçı bulmak zordur. Ülgener’in Türk toplumuna olan bu hakimiyetinin temelinde ise mensup olduğu soy (hem anne tarafı hem baba tarafı), küçüklükten babasından aldığı eğitim hem şarki hem de garbi ilimlere vakıf olması hem şarki hem de garbi lisanları bilmesi, arşivleri incelemiş olması, İstanbul’da doğup büyümesi, yurt dışında defalarca bulunması gibi daha birçok sebep sayılabilir. Türkiye’nin ilk resmi iktisat akademisyeni olan Ülgener ayrıca yaşadığı dönem itibariyle birçok toplumsal dönüşüme tanıklık etmiştir. Toplumdaki değişimi, Türkiye’nin her yerinden göç alan İstanbul’da bizzat gözleme şansına sahip olmuştur.

Sabri Ülgener’in fikirselsel olarak birçok düşünürle karşılaştırması yapılmıştır. Weber, Keynes, Sombart, Veblen gibi ünlü şahsiyetlerin fikirlerinin temsilcisi olup olmadığı tartışılmıştır. Bununla birlikte Le Bon ve Ülgener üzerine herhangi bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Le Bon ve Ülgener her ne kadar farklı disiplinlerin ve farklı dönemlerin ve hatta kültürlerin düşünürleri olsalar da fikirlerini ortak bir bağlama dahil edebilecek bir köprü kurmak bu çalışmanın özgünlüğünü yansıtmaktadır. Bununla birlikte bu bağlantının bazı somut gerekçeleri de bulunmaktadır. Bu gerekçeler Ülgener’in, Kurumsal İktisat yazınına katkılarıyla ilgilidir. Bu katkıların ilki yukarıda da değinilen Veblen’in, Aylak Sınıfın Teorisi (1912) çalışmasından “Gösterişçi Tüketim” kavramını Türk toplum yapısına uyarladığı çalışmalarıdır. İkinci olarak Türkiye’nin önde gelen Kurumsal İktisatçılarından Eyüp Özveren (2007), Ülgener’in “İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası” adlı çalışmasını, Kurumsal İktisada önemli bir katkı olarak değerlendirmiştir. Üçüncü olarak, iktisadi düşünce alanında önemli çalışmaları olan ve doktora tezini Sabri Ülgener ve öğrencisi Ahmet Güner

Sayar üzerine yapan Mehmet Dinçaslan (2021), Ülgener'in Kurumsal İktisada hem metodik olarak hem de bulgusal olarak (En azından Türk İktisadi Düşünce Tarihi açısından) önemli katkılar yaptığını belirtmiştir. Sonuç olarak, Sabri Ülgener bir Kurumsal İktisatçı olarak kabul edildiğinde, Le Bon ile ortak bir düzlemde buluşturma salahiyeti elde edilmiş olmaktadır. Her iki araştırmacı da kurumları farklı yönleriyle ele almış bulunmaktadır. Bu durum kavramsal ve metodoloji yönünden karşılaştırma yapılabilmesini sağlamaktadır. Ancak bu çalışma, karşılaştırmadan ziyade birleştirme üzerinde durmaktadır. Le Bon'un ve Ülgener'in fikirleri üst üste konularak inceleme yapıldığında, Türkiye'nin bugünkü kurumsal ve kuruluşsal yapısı daha iyi anlaşılacaktır.

4.2. Değerlendirme

Bu bölümde Ülgener'in, bireylerin ekonomik davranışları üzerine tespitlerinin, Gustave Le Bon'un fikirleri üzerine bina edilerek kurum ve kuruluşlar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Aşağıda Le Bon'un Kitlelerin Psikolojisi adlı kitabından alıntılar ve bu alıntılara bina edilen hipotezler sunulacaktır.

“Ananeler geçmişin fikirlerini, gereksinimlerini ve duygularını temsil ederler... Bir toplumu geçmişinden koparıp, aklın ışığında ve onun rehberliğinde yeniden kurabileceklerini ileri süren son asır filozoflarının fikirlerine saplanıp kalmış bulunuyor... Bir toplum geçmiş yılların oluşturduğu bir organizmadır. O da ancak, ağır ağır kalıtsal birikimler sonucunda değişebilir. Ananesiz yani milli ruhsuz hiçbir medeniyet olamaz... İnsan var olduğu günden beri şu iki şeyle uğraşmıştır. Kendisine bir ananeler zinciri oluşturmak ve bunları faydalı etkileri aşındıktan sonra yıkmak... Buradaki güçlük kararlılıkla değişebilirlik arasında tam bir denge sağlayabilmektir... Bir kavim adetlerinin nesiller boyunca sabit kalmasına çalıştığında artık ilerleme sağlayamaz. Çin gibi hareket edemez hale gelir... Bir kavmin asıl vazifesi, geçmişin kurumlarını yavaş yavaş değiştirerek onları muhafaza etmek olmalıdır. Bu vazife güçtür: Eski zamanlarda Romalılar, yeni zamanlarda İngilizler bu işi başarı ile gerçekleştiren hemen hemen tek iki millettir... Tapınaklarda ananelerden daha heybetli putlar yoktur. Saraylarda ananelerden daha heybetli hükümdarlar bulunmaz” (Le Bon, 2014: 66-68).

Yukarıdaki ilk alıntıda Le Bon, görülmeyen kurumlar olarak ananelerin yapısından bahsetmektedir. Üç temel konudan bahsetmektedir:

- 1- Ananeler olmadan bir toplumun var olamayacağı,
- 2- Ananelerin çok uzun zamanlar içerisinde meydana geldiği,
- 3- Ananelerin belli bir kıvam içerisinde değişikliğe uğraması gerektiğidir.

İlk iki madde ananelerin önemini ve gücünü ortaya koymaktadır. Üçüncü madde ise topluma düşen mühim bir görevi belirtmektedir. Ananelerini değiştirmeyen toplumlar ile radikal şekilde değiştiren toplumların ya işlemez hale geleceğini ya da bir kaosun içine düşeceğini vurgulamaktadır. Bu kısımdaki argümanlar Hipotez-1 olarak adlandırılacaktır.

“Biyolojik olaylarda olduğu gibi toplumsal olaylarda da en kuvvetli müessirlerden biri zamandır. Zaman en büyük yapıcı ve en kuvvetli yıkıcıdır... İnançlar zamanla güç kazanır ve yine onun etkisiyle güç kaybederler... Zaman fikir ve inançların filizleneceği zemini hazırlar... Fikirlerin nasıl doğduğunu anlamak için gerilere doğru bakmak lazımdır. Bu fikirler geçmişin evlatları, geleceğin anaları ve her durumda zamanın esirleridir... Hiçbir rejim bir günde kurulmaz. Siyasi ve toplumsal kurumlar, oluşumları asırlar isteyen eserlerdir. Derebeylik kendisine özgü kurallar bulmadan önce şekilsiz ve başıboş bir halde asırlarca yaşadı. Mutlak hükümdarlıklar dahi düzenli hükümet araçları bulunmadan önce asırlarca yaşadı” (Le Bon, 2014: 68-69).

Bu ikinci kısım alıntıda ise “zamanın” kurum ve kuruluşlar üzerindeki etkisini tarif etmeye çalışmaktadır. Bu bölümde, kurumların şekillenmesi yani işleyiş, hiyerarşi, kurallar gibi içsel dinamiklerinin belirlenmesi hususunu daha çok zamanın akışına bırakmak gerektiğini bizzat

müdahalelerin etkisiz kalacağını ya da faydadan çok zarar getireceğini belirtmektedir. Burada öncelikle yazılı veya yazılı olmayan kuralların zaman içerisinde, içsel dinamikler temelli oluşması gerektiği anlatılmaktadır. Soyut kurumların, somut olarak yani örgütsel araçlar ya da yapılardan bağımsız olarak oluştuğu belirtilmektedir. Kuruluşların, asıl olmadığı, kurumların işletilmesini kolaylaştırdığı noktası vurgulanmaktadır. Sonuç olarak iki temel meseleden bahsedilebilir:

- 1- Kurum ve kuruluşların zamanla meydana geleceği,
- 2- Kuruluşların, kurumların mebdeyi değil müntehası olduğu.

Buradaki çıkarımlar Hipotez-2 olarak adlandırılacaktır.

“Kurumlar ve hükümetler ırkın neticesini temsil ederler. Onlar bir devri yaratamazlar, kendileri bir devir tarafından yaratılmışlardır. Bir kavim geçici heveslerine göre değil, karakterinin uygun olduğu yönetim biçimiyle idare olunur... Kurumların tamamen kendilerine özgü bir faziletleri yoktur, onlar kendi başlarına ne iyi ne de kötüdürler. Belli bir zamanda bir kavim için iyi olan kurumlar başka bir kavim için çok fena olabilirler... Bir kavim kendi kurumlarını kökten değiştirmek iktidarına sahip değildir. Şiddetli ihtilaller pahasına kurumların ismi değiştirilebilir, fakat esasları değiştirilemez, isimler boş etiketlerdir, eşyanın gerçek kıymetleriyle meşgul olan tarihçinin hesaba katacağı şeyler değildir. Örneğin monarşik bir idare altında olduğu halde dünyanın en demokrat memleketi İngiltere’dir. Hâlbuki cumhuriyetçi anayasalarla idare olunan Güney Amerika ülkeleri halklarını en ağır baskı altına ezmektedirler” (Le Bon, 2014: 70-71).

Son olarak, bu üçüncü kısım alıntıda kurum ve kuruluşlar hakkında şu üç tespiti yapmaktadır:

- 1- Medeniyetin başlangıcı değil bir neticesi olduğu,
- 2- Evrensel nitelikte değil bölgesel ve kültürel karakter taşıdığını,
- 3- Bizzat iyiyi veya kötüyü temsil etmediğini, etkinin tamamen ülkenin şartlarına göre şekillendiğini belirtmektedir.

Üçüncü kısımda belirtilen çıkarımlar Hipotez-3 olarak adlandırılacaktır. Bir sonraki bölümde, bu üç hipotez ışığında öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kurum ve kuruluş yapısı Osmanlı Devletinden bugüne kısaca tartışılacaktır.

5. Tartışma

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda başlayan reform hareketleri hemen her alanda kurumsal/kuruluşsal değişimleri netice vermiştir. Reform hareketleri, bazen formel kuralların, kanunların değiştirilmesi ile bazen örgütsel yapının ve/veya organizasyon şemasının değiştirilmesi şeklinde, bazen de her iki yönden gerçekleştirilmiştir. Bu değişimler belli ölçüde hane halklarının içine müdahale edecek kadar (Arapça ezan okumak, türkü çalmak ve dinlemek gibi) zorlayıcı yöntemlerle uygulanmıştır. Bazı değişimler ciddi yaptırımlar altında kolluk kuvvetlerinin müdahalesiyle (mesela İstiklal Mahkemeleri) hayata geçirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde yapılan kurumsal düzeyde bazı radikal reformlar şöyle sıralanabilir:

Tablo 1. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Yapılmış Kurumsal /Kuruluşsal Reformlar

Ekonomik	Askeri / Siyasi	Sosyal/ Kültürel	Eğitimsel
- Gerektiğinde devlet adamlarının servetinin müsadere edilme geleneğinin kaldırılması - Devlet adamlarına düzenli maaş ödemesi - Kapitülasyonlar - Düyun-u Umumiye	- Sened-i İttifak -Yeniçeri Ocağının kaldırılıp yerine Nizam-ı Cedid teşkilatının kurulması - Nizamiye mahkemeleri - Azınlıklara verilen haklar	- Dini tesislerin ve vakıfların laikleştirilmesi - Avrupai kılık kıyafetlerin kamusal örgütlerde zorunlu hale getirilmesi	- Rüşdiye okullarının açılması -Tıbbiye ve Harbiye okulları - Fransızca eğitimin yaygınlaşması

Kaynak: Koçak (2019).

Tabloda gösterilen tüm bu reformların özelliği, ya bire bir Avrupa ülkelerinden kopyalanmış ya da Avrupalı devletlerin baskısıyla oluşturulmuş olmasıdır. Cumhuriyet dönemi ile bu reformlar çok daha keskin ve ayırt edici hale gelmiştir. Mustafa Kemal'in "Az zamanda çok büyük işler yaptık" sözü lalettayin söylenmiş bir söz değildir. Hilafet, saltanat gibi kurum ve kuruluşlar lağvedilmiş, yasal düzenlemelerin çoğu (Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Ceza Kanunu, Medeni Kanun vs.) Avrupa'dan esinlenerek veya birebir aynı şekilde oluşturulmuştur. Ayrıca yeni kurulan Merkez Bankası gibi düzenleyici kuruluşlar, Avrupa'daki örneklerine benzer şekilde yapılandırılmıştır. İstatistik oluşturma ve veri toplama alanları, Avrupa'dan gelen uzmanların danışmanlığında yürütülmeye başlanmıştır. Kılık kıyafet kanunu, harf kanunu Avrupalı normlar etrafında belirlenmiştir. 2. Dünya Savaşından sonra ise Türkiye, Avrupa ekseninden Amerika eksenine kaymıştır. Artık bütün kurumsal/kuruluşsal düzenleme ve değişiklikler Amerikan tarzına uygun yapılmıştır. Soğuk savaş döneminde belli zamanlarda Sovyetler Birliği etkisi de görülmüştür. Yine dönem boyunca birçok kurumsal/kuruluşsal düzenleme ve reform darbe sonrası (1960 Darbesi, 1980 Darbesi) ordu yönetimi altında gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte Avrupa Birliğine (AB) katılma ümidiyle birçok AB uyum süreci gereği yasal, örgütsel değişiklikler yapılmıştır. Birçok uluslararası protokole imza atılmıştır. Yine IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik örgütlerin, kurumsal/kuruluşsal talepleri yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Bu noktada, tüm dönem boyunca, bir önceki bölümde bahsedilen üç farklı hipoteze aykırı hareket edilmiştir.

1. İlk olarak Hipotez-1'e uygun olarak kurumsal/kuruluşsal değişimlerin belli bir kıvamda yapılması belirtilmektedir. Türkiye ise Latin Amerika ülkelerine benzer şekilde köklü değişimlere gitmiş ve kurum ve kuruluşlar ile toplum arasındaki bağı koparmıştır. Böylece kurum ve kuruluşlar, çoğu zaman toplumun aleyhine çalışmıştır.
2. İkinci olarak zamana bağlı olarak değişmesi gerekli olan yapıların, bir günde, bir ayda yani çok kısa zamanlarda değiştirilmesi ciddi zorlukları beraberinde getirmiştir. Ayrıca kuruluşsal yapıların dönüştürülerek kurumların benimsenmesi zorlanmıştır. Yani bir nevi meyveden çekirdeğe gidilmeye çalışılmıştır. Tabi ki bu teşebbüs sonuçsuz kalmıştır.
3. Son olarak kuruluşların bizzat iyi olduğu inancı ve evrensel bir niteliğe sahip olduğu ön yargısı yapılan tatbikatın olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açmıştır. Yani kurumsal/kuruluşsal yapıların kültürel, coğrafi ve hatta dini öğelere göre uyarlanması eksik bırakılmıştır. Böylece, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Cumhuriyet rejimi altında gizli istibdatlar, serbest piyasa sisteminde gizli tekeller iş görmüştür. Maksut geri kalmıştır.

Sonuç olarak günümüze gelinceye kadar Türkiye kendi dinamikleriyle uyumlu ve ihtiyacına göre özgün bir kurumsal ve kuruluşsal yapı oluşturamamıştır.

Yukarıda bahsedilen usulsüzlükler ile ortaya çıkan kurumlar/kuruluşlar, toplumu rasyonalize etmekten ziyade bireysel irrasyonelliklerin temsilcisi ve hatta tebliğcisi konumuna gelmiştir. Bireylerin irrasyonel davranışları kurumlara hâkim olmuştur. Bir de Türkiye'nin istikrarsız ve toplumu kutuplaştırıcı siyasi yapısı bu türlü davranışları haklı göstermiş ve derinleşmesine yol açmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere bireysel davranışlar kurumlara ve kuruluşlara göre tecelli etmiştir. Bireyler değişikçe kurum ve kuruluşlarda dalgalanmalar gerçekleşmiştir. Toplum merkezli olmaktan ziyade birey merkezli kurum ve kuruluşlar, toplumun gelişimine katkı sağlamaktan çok engel olmuşlardır. Yani Türkiye kurum ve kuruluşları ile değil onlara rağmen gelişmiştir.

Tablo 2. Bireysel İrrasyonel Davranışların Kurumsal/Kuruluşsal Yansımaları

	Bireysel İrrasyonel Davranışlar	Kurumsal/Kuruluşsal Yansımaları
Tüketim	Gösteriş maksatlı tüketim	Gösterişli binalar, makam araçları, protokoller,
	Eşya ile olan “Derin” ve “Kaba” münasebet	Makama bağlanma, makam üzerinden prestij ve menfaat sağlama
	Tüketimin dağılımı ve etkisizliği	Kuralın/Kuruluşun toplumdan ziyade bireylere hizmet etmesi veyahut etkisizliği
Yatırım	Tasarrufların yetersizliği	Bütçe açıkları
	Aşırı karlı sektörlerin varlığı	Kural/Kuruluş denetiminin zayıflığı
	Plansızlık	Kısa vadeli planlar
Girişimci	Sabırsızlık	Kural/Kuruluş hakkında istişare edilmeden, acele verilmiş kararlar
	Disiplinsizlik	Kuruluşların sorumluluk almaması, kuralların işletilememesi
	Zaman anlayışındaki ve kullanımındaki eksiklikler	Zamanın dışında hareket etme, geleceği öngörememe

Kaynak: Ülgener’in makale çalışmaları ve Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme (1974) kitabı baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de son yıllarda, pandemi, savaş, deprem gibi dışsal faktörlerin etkisiyle ekonomi şiddetli bir sarsıntı geçirmektedir. Düşürülemeyen enflasyon, döviz darboğazı gibi kronik hale gelen sorunların faturası ekonomik aktörlere kesilmiştir. Ekonomide bakan, müsteşar, merkez bankası başkanlığı gibi önemli mevkilerde bulunan devlet adamları sıkça değiştirilmiştir. Üstelik her değişimde, izlenen politikalar da hızlı bir dönüşüme uğramıştır. Fakat sorunlar artarak devam etmiştir. Yine ilgili yasal düzenlemeler sık sık değişikliğe uğramıştır ancak etkin bir çözüm elde edilememiştir. Son aşamada Ortodoks İktisadi yaklaşıma uygun politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak kısa vadede kimse, problemlerin ortadan kalkacağına inanmamaktadır. Buna rağmen büyük vaatlerle kurum ve kuruluşlardaki değişiklikler devam etmektedir. Peki, bu değişiklikler doğru mu?

Halk arasında şöyle bir tabir dolaşır “Şark insanı kolay yapar ama kolay yıkar”. Bu tabir Türk toplumunun kurum ve kuruluşları için oldukça geçerlidir. Osmanlıdan beri yapılan değişiklikler Gustave Le Bon’un belirtmiş olduğu tüm geçerli kanunlara zıt olmuştur. Zaman gözetilmeden, geçmişi yok sayarak, başka ülkeleri taklit ederek veyahut tamamen siyasetin rüzgârıyla toplumu yok sayarak yapılan bu süratli ve plansız ve çoğu zaman gereksiz değişimler Osmanlıdan beri yarardan ziyade zarar getirmiştir. Problemleri çözmek yerine kronik hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca her şeyden öte kurum ve kuruluşlar bireylere değil bireyler onlara hükmetmiştir. Saltanat kaldırılmıştır fakat padişahlık devam etmiştir. Özgürlükler verilmiştir lakin istibdat devam etmiştir. Kılık kıyafet değişmiştir fakat zihniyet aynı kalmıştır. Hatta bu çelişkili yapı, durumun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bundan ötürü, Ülgener’in bireylerin iktisadi davranışlar için tespitleri, kurum ve kuruluşlara sirayet etmiş ve toplumu rasyonelize etmesi gereken unsurlar tam tersi bir etki oluşturmuştur.

Kurumsal/kuruluşsal olarak batı taklitçiliğinden kurtulamayan yani bir başka deyişle kendine özgü bir yapı geliştiremeyen Türkiye artık gelişmiş bir ülke statüsüne kavuşmak istiyorsa kendi ihtiyaç, anane ve kültürüne göre bir düzen kurmalıdır. Finanstan eğitime, uluslararası ticaretten belediyeceliğe kadar tüm alanları bu minvalde gözden geçirmelidir. Bu alanda ithalattan vazgeçmelidir. Sonrasında da mevcut yapıyı muhafaza etmenin düzenini kurmalıdır. Bu yapıları, bireylerin nüfuzundan azade kılmalıdır. Yani kurum ve kuruluşlar bireyler üstü bir bağımsızlığa kavuşmalıdır.

Kaynaklar

- Britannica. (2024, 8 Mart). Gustave Le Bon: French psychologist. <https://www.britannica.com/biography/Gustave-Le-Bon>
- Commons, J. R. (1931). Institutional economics. *The American Economic Review*, 21(4), 648-657. <https://www.jstor.org/stable/495>
- Çetin, T. (2012). Yeni kurumsal iktisat. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 45, 43-73. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuoskon/issue/9549/119269>
- Dinçaslan, M. (2021). Türk iktisat düşüncesinde Sabri Ülgener-Ahmed Güner Sayar çizgisi. *İnsan ve Toplum*, 11(4), 1-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/71120/1138975>
- Kazgan, G. (2021). *İktisadi düşünce: politik iktisadın evrimi*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Kılıç, M. E. (2022). Sabri Ülgener'in tespitleri üzerinden Türk toplumunun iktisadi davranışlarının değerlendirilmesi. A. G. Yiğit, M. Yiğit (Ed.), *İktisadi Konulara Davranışsal Yaklaşım II* içinde (s.115-135). Gazi Kitabevi.
- Koçak, B. (2019). Cumhuriyetin kökenleri: ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı modernleşmesi. *İmgelem*, 3(5), 207-238. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/imgelem/issue/50509/644466>
- Le Bon, G. (2014). *Kitlelerin psikolojisi*. Ankara: Alter Yayınları.
- Le Bon, G. (2015). *Devrim psikolojisi*. çev. Nisan Benzergil. İzmir: İlya İzmir Yayınları.
- Le Bon, G. (2020). *Eğitim psikolojisi*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Lee, F. S. (2012). Heterodox economics and its critics. *Review of Political Economy*, 24(2), 337-351. <https://doi.org/10.1080/09538259.2012.664360>
- North, D. (2010). Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans (Institutions, institutional change and economic performance). Çev. Güven, GÇ, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özveren, E. (2007). Önsöz. E. Özveren (Der.). *Kurumsal iktisat* içinde (s. 7-13). İmge Kitabevi.
- Pamuk, Ş. (2023). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi: büyüme, kurumlar ve bölüşüm*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popper, K. R. (1963). *Conjectures and refutations*. London: Routledge and Keagan Paul, 33-39.
- Sayar, A. G. (2006). *Ülgener yazıları*. Derin Yayınevi.
- Schofield, N. (1985). Anarchy, altruism and cooperation: a review. *Social Choice and Welfare*, 2(3), 207-219. <https://www.jstor.org/stable/41105810>
- Ülgener, S. (1957). İktisadi refah ve sanayileşme. *Antalya üniversite haftası, 22 Kasım -27 Kasım 1954* içinde (s.1-5). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1940-1941). İktisadi hayatta zihniyetin rolü ve tezahürleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2(3-4), 351-380. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8733>
- Ülgener, S. F. (1954). Az gelişmiş memleketlerin istihlak ve yatırım meselelerine toplu bir bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 16(1-4), 3-51. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8481>
- Ülgener, S. F. (1974). *Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1981). *Zihniyet ve din: İslâm, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlâkı*. Der Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006a). Gösteriş maksadiyle istihlak meselesi ve Türkiye'nin iktisadi gelişme ve kalkınmasındaki zararlı tesirleri. A.G. Sayar (Ed.), *Makaleler* içinde (s. 186-191). Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006b). İktisadi gelişme ve yenilenmemizin zihniyet muhasebesi. A.G. Sayar (Ed.), *Makaleler* içinde (s. 254-269). Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006c). Gelenekçi bir toplumun iktisadi kıymetler ve zihniyet meseleleri. A.G. Sayar (Ed.), *Makaleler* içinde (s. 299-313). Derin Yayınları.
- Veblen, T. (1912). *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. BW Huebsch.
- Veblen, T. (1990). *The place of science in modern civilisation and other essays*. New York: Huebsch.